

Мельник Альона Олексіївна

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри бізнес-економіки
Київський національний університет технологій та дизайну*

Мельник Алёна Алексеевна

*доктор экономических наук, доцент,
заведующий кафедры бизнес-экономики
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Melnik A.

*doctor of economics, docent
Kyiv National University of Technologies and Design*

Шелудько Альона Едуардівна

*студент
Київський національний університет технологій та дизайну*

Шелудько Алёна Эдуардовна

*студент
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Sheludko A.

*Student
Kyiv National University of Technologies and Design*

ПСИХОЛОГІЯ РИЗИКУ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

ПСИХОЛОГИЯ РИСКА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

PSYCHOLOGY OF RISK IN BUSINESS

Анотація. Досліджено теоретичні питання психології ризику в підприємницькій діяльності.

Ключові слова: ризик, психологія, підприємницька діяльність.

Аннотация. Исследованы теоретические вопросы психологии риска в предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: риск, психология, предпринимательская деятельность.

Summary. The theoretical aspects of psychology of risk in business.

Key words: risk, psychology, business activities.

Актуальність науково-психологічного дослідження психології ризику в підприємницькій діяльності полягає у тому, що в сучасному світі зароджується опора на підприємця — економічно активного індивіда, суб'єкта, який господарює та не може не ризикувати. Одне з важливих завдань економічної психології — змоделювати прийнятний суспільством психологічний тип, здатний до ризику сучасного підприємця, який міг би забезпечити економічний підйом в майбутньому. Природно, з опорою не тільки на задану мету економічного розвитку, але і на мо-

делі традиційної господарської поведінки. І звичайно, з урахуванням того, яке місце в цих моделях займають різні види ризику — соціального, фінансового, комерційного.

Мета дослідження психології ризику в підприємстві має три аспекти: теоретичний, методичний й емпіричний. Теоретична мета полягає у науково-теоретичному аналізі й характеристиці психологічного стану ризику та вивчення його в підприємницькій діяльності. Методичною метою емпіричного дослідження проблеми психології ризику в підприємстві є

розробка нових методик та експериментальних підходів. Емпірична мета — розробка стратегії емпіричного дослідження та підбір методик експериментального.

Постановка проблеми. Ризик — це одна із ключових ознак, яка визначає сутність підприємництва. Ризик як наукова інтерпретація підприємництва і діяльності підприємця зафіксована ще на початку XVIII століття, коли англійський економіст Р. Кантільйон визначив підприємця як людину, яка діє в умовах ризику.

Будучи економістом, Дж. М. Кейнс, відомий своїми розробками в області теорії ймовірності, пов'язував ризиковане рішення з психологічними характеристиками економічного агента і включив аналіз ризику в якість одного з основних визначників діяльності підприємця. Але психологи практично не звернули на це уваги.

Але якщо будь-яка дія це ризик, то де ж власне ризик? В пошуках відповіді на це запитання уважно розглянемо феномен ризику в бізнесі. Тут він найбільш рельєфний, хоч його і важче зафіксувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеризуючи ситуацію ризику в підприємстві, С. Бергстрем відмічає, що він знаходиться в самій серцевині бізнесмена.

У книзі А. П. Альгіна міститься більш наближене до економічної практики визначення: «Ризик — діяльність суб'єктів господарського життя, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі та відхилення від цілі, що містяться в альтернативах вибору» [2]. Найбільший успіх при цьому випадає на долю «ризик-тейкерів» — людей, які думають та діють непересічно, які творчо вирішують економічні проблеми, приймають зухвали рішення, ламають стереотипи та долають психологічні бар'єри. Ризик-тейкери, або ризиковані люди, в повній мірі виявляють свій великий потенціал в умовах, коли запобігання ризику не заохочується, а можливість поразки не виводить людину з гри.

В. Роллер вказує на значимість регуляції ризику в умовах стабільної економіки. Тут «цивілізований ризик» виводиться із чинника взаємного розуміння та взаємного визнання («джентльменської угоди»), що сприяє створенню ефективних «портфелів ризику», тобто набору рішень, які взаємно підстраховують. Психологічно вони виступають гарантом безболісного виходу з кризових та конфліктних ситуацій, рішення гострих соціальних проблем. В. Роллер, як і А. Дюкло, підкреслює також морально-психологічну готовність іти на ризик, яка насаджується в суспільній свідомості, через механізми «раннього оповіщення» про мож-

ливий неприємний результат, що підвищує рівень пошукової активності, мобілізує потенціал довіри до прийнятих рішень. Ризик — мотор творчого рішення, підкреслює автор, але і можлива небезпека невиправданої ейфорії в соціумі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні немає загальноприйнятого або узгодженого поняття предметної області «ризик», його концептуального та операційного змісту. В психологічних дослідженнях ризику можна виділити три основні напрямки:

1) ризик як ситуативну характеристику діяльності суб'єкту, що означає невизначеність їхнього результату для діючого суб'єкту і можливість неприємних наслідків в разі поразки. Ризик розглядається як міра очікуваного неблагополуччя, яка визначається сполученням вірогідності неуспіху та ступеня збитку (програшу, втрати). Психологічний зміст цього визначення має загальний характер, оскільки мова йде про активність суб'єкту, його діяльність або дії.

2) ризик як ситуацію вибору між альтернативними або можливими варіантами дій і безпосередньо вписуються в контекст прийняття рішень.

3) вивчає взаємозв'язок індивідуальної та групової поведінки в ситуаціях ризику і представляє собою соціально-психологічний аспект досліджень.

У загальному випадку дослідження ситуацій ризику направлені на оцінку вірогідності погіршення положення або негативного результату. Спосіб виявлення вірогідності може бути відносно простим (якщо закон розподілу перемінних, описуючих ситуацію, знайомий) або достатньо складний (якщо такого закону нема або ситуацію потрібно описувати в погано визначених термінах «лінгвістично» перемінних).

Не викликає заперечення, що поняття «ризик» пов'язують з рядом уявлень: про ситуацію, яка ще не наступила; про вірогідне завершення ситуації; про неблагополучне завершення ситуації. Ризик, таким чином, виражає прогностичну оцінку вірогідності неблагополучного завершення ситуації, яка розвивається (ще не закінчилася). Ризик — це не описова (атрибутивна) характеристика ситуації, а оціночна категорія, нерозривно пов'язана з діями людини, його оцінкою — «оцінкою себе». Однак в цьому випадку всі ситуації ризику можуть розглядатись як ситуації прийняття рішень суб'єктом в умовах невизначеності.

Із поняття ризику як прогностичної характеристики дії слідує, що головне джерело невизначеності знаходиться в самому діючому суб'єкті. Саме він зважає умови, в яких дія буде здійснена, фактори, які впливають чи можуть впливати на успішність дій. У кінцевому результаті всі джерела невизначеності суб'єктивні та визначаються можливостями і обмеженнями

людини враховувати різні фактори, які впливають на дію та майбутній результат. Можливості людини аналізувати та обчислювати зміни зовнішніх умов обмежені можливостями аналізаторних систем та розумових процесів. Умовно можна говорити про зовнішні об'єктивні джерела невизначеності. Виділяють два класи джерел інформаційної невизначеності — її дефіцит та надлишок. Дефіцит інформації (для одержувача) може народжуватися її недостовірністю, суперечливістю, викривленістю, неможливістю оцінки; надлишок — великим (для суб'єкта) об'ємом.

Ризик в підприємстві — це вміння діяти в потрібному темпі концентрувати увагу на одних сторонах справи та ігнорувати інші, здібність спиратися на потрібних людей. Ризик — це неминуча умова життєдіяльності суспільства, продуктивності його економічних структур.

Загалом у явищі ризик прийнято виділяти такі основні елементи, взаємозв'язок яких і становить його сутність:

- можливість відхилення від передбачуваної мети, заради якої реалізуються певні дії;
- відсутність бажаного результату;
- відсутність впевненості у досягненні поставленої мети;
- можливість несприятливих наслідків (матеріальні або фізичні збитки, захворювання, смерть тощо) при здійсненні тих чи інших дій в умовах невизначеності для суб'єкта, який наважився на ризик;
- матеріальні, екологічні, моральні та інші витрати, пов'язані з реалізацією обраного в умовах невизначеності стилю поведінки;
- очікування небезпеки, невдачі в результаті вибору певного стилю поведінки та його реалізації.

Ризик існує у будь-якій сфері людської діяльності. Особливо це стосується підприємництва, яке, зазвичай, реалізується в умовах конкуренції, можливих втрат і пов'язано з великою кількістю умов і чинників, що впливають на результативність прийнятих рішень. Підприємницький ризик як складова діяльності виникає в результаті виконання суб'єктом дій, пов'язаних з виробництвом продукції, товарів, послуг, їх реалізацією, товарно-грошовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проектів.

Аналізуючи проблему ризику в підприємстві, розглянемо два основні його аспекти: об'єктивність і суб'єктивність.

Об'єктивність підприємницького ризику зумовлена присутністю великої кількості чинників (зовнішніх умов), існування яких не залежить від окремого підприємця. Це політичне і економічне становище в країні, міжнародні події, стихійні лиха, наявність

корупції та рекету, зміни у законодавстві, що регулює підприємницьку діяльність, економічний стан галузі, у межах якої здійснюється діяльність тощо.

Суб'єктивність підприємницького ризику зумовлена безпосередніми діями економічного агента. Адже саме підприємець оцінює ситуацію, формує стратегію подальшої поведінки, вибирає альтернативи. Крім того, сприйняття і оцінка ризику є індивідуальними, оскільки для різних суб'єктів, які діють у одних і тих самих умовах, ситуація може бути різною: ризикованою для одного і неризикованою — для іншого.

Поведінка підприємця, який ризикує, охоплює комплекс взаємопов'язаних дій, які умовно можна описати у вигляді алгоритму:

1. Усвідомлення ризикованої ситуації. Передбачає первинну оцінку ситуації ризику з точки зору прийнятності для діючого суб'єкта і можливості входження в неї.

2. Діагностика та аналіз ризикованої ситуації. Передбачає осмислення суб'єктом проблеми, що виникла; пошук тих основних чинників і умов, що зумовили ситуацію ризику; розгляд можливих способів модифікацій обставин і зменшення ризику. Зменшення ризику можна досягнути за допомогою страхування, делегування повноважень, розподілу ризику серед інших тощо.

3. Знаходження зв'язку даної ризикованої ситуації з попередніми. За умови подібності реальної ризикованої ситуації, що склалася, до тих, які вже мали місце в діяльності підприємця, актуалізується наявний досвід, використовуються апробовані стратегії поведінки, зменшується вірогідність виникнення помилки.

4. Зіставлення ризикованої ситуації з ймовірним розвитком подій. Як наслідок, екстраполяція існуючих тенденцій на майбутнє, прогнозування загроз та збитків для бізнесу. Передбачення потенційних втрат (збитків) стосується не лише грошей, а й престижу, відносин з партнерами, колегами тощо.

5. Розгляд можливих альтернатив дій, їх оцінка та вибір такого стилю поведінки, що повністю відповідає вимогам ризикованої ситуації.

6. Прийняття рішення на підставі обраного стилю поведінки. Результат: остаточне «прийняття ризику» підприємцем.

7. Розробка конкретного способу (програми) дій, формування адекватного стилю поведінки, добір методів і засобів, що є найефективнішими з точки зору підприємця, у ризикованій ситуації.

Висновки. Підприємницький ризик має свої характерні особливості. З одного боку, надто висока «ціна» ризику, з іншого — присутність азарту, деякого авантюризму. Ризикувати у підприємстві — це вміння концентрувати увагу на одних сторонах справи

та ігнорувати інші; це здатність спиратися на інтуїцію і не втрачати надію навіть за умов несприятливого розвитку подій. Без ризику взагалі не можна займатися підприємництвом. Ризик — це невід’ємна складова підприємництва, є чи не найголовнішою його психологічною ознакою, оскільки підприємництво і ризик — це феномени, які генетично пов’язані один з одним. Ризик у контексті підприємництва зумовлює такі пріоритети психологічного дослідження, як:

1) вивчення індивідуально-психологічних, особистісних рис, що мають регулятивний вплив на поведінку суб’єкта у різних ризикованих ситуаціях;

2) систематизацію джерел і чинників, здатних трансформувати невизначені ситуації у ризиковані;

3) пошук оптимальних шляхів і заходів (методів, когнітивних стратегій, тактики поведінки), які б мінімізували ризик;

4) аналіз можливостей суб’єкта в оцінці ризикованих ситуацій і особливостей прийняття рішень за таких обставин;

5) попередження і профілактика наслідків неадекватного поведіння підприємців у ризикованих ситуаціях з подальшим коригуванням їх поведінки.

Література

1. Альгин А. П. Грани экономического риска. — М.: «Знание», 2001.
2. Владимир Либерзон: «Бизнес — это риск. Нужно только уметь рисковать» / Бизнес. — 2003. — № 50. — С. 77–81.
3. Галасюк В. Риск как один из неотъемлемых факторов бизнеса / Экономика. Финансы. Право. — 2002. — № 7. — С. 17–23.
4. Грабовый П. Г., Полтавцев С. Н. Риски в современном бизнесе. — М.: Аланс, 2004. — С. 59.
5. Данчева О. В. Практична психологія в економіці та бізнесі: Навч. посібник. — К.: Лібра, 2008.
6. Корнилова Т. В., Долныкова А. А. Диагностика импульсивности и склонности к риску / Вестник Московского университета. — 2005. — № 3. — с. 46–55.
7. Лапуста М. Г., Шаршукова Л. Г. Риски в предпринимательской деятельности. — М.: ИНФРА, — 2008.
8. Основи психології. / За ред. Киричука О. В., Романця В. А. — К.: Либідь, 2005.